ZDZISŁAW KOZIOŁ
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

KORZYSTANIE GOSPODARSTW CHŁOPSKICH Z USŁUG KÓŁEK ROLNICZYCH W ZAKRESIE MECHANIZACJI PRAC ROLNYCH

Obecny stan rozwoju kółek rolniczych, zwłaszcza zaś proces ciągłego ich wyposażania w maszyny i narzędzia rolnicze oraz mechaniczną siłę pociągową pozwala kółkom wykonywać usługi w zakresie mechanizacji prac rolnych w coraz większej ilości gospodarstw chłopskich. Kółka rolnicze mają w tym zakresie już poważne osiągnięcia. Stąd nasuwa się problem: kto korzysta z tych usług, jaki jest rozmiar wykonywanych prac i jaka ich struktura i wreszcie jaki asortyment maszyn rolniczych dostarczają kółka swoim użytkownikom. W tym celu przeprowadziliśmy, przy pomocy Centralnego Związku Kółek Rolniczych, badania ankietowe w 119 kółkach rolniczych w województwach: bydgoskim (36), wrocławskim (33) i rzeszowskim (50). Ankietę przeprowadzili agronomowie rejo-

Tabela 1

Charakterystyka badanych kółek rolniczych

Wyszczególnienie	Bydgoszcz	Wrocław	Rzeszów
Ilość badanych kółek rolniczych	36	33	50
Odsetek zbadanych kółek rolniczych do ogólnej ilości kółek rolniczych w gromadzie	20,8	24,3	36,8
Kółko posiadało średnio członków na 31. XII. 1960 r.	37,7	18,7	62,3
Na 1 traktor w kółku rolniczym przypadało średnio we wsi:			
a) ha użytków rolnych	241,1	274,8	425,6
b) ha gruntów ornych	214,8	235,4	331,6
Wartość majątku kółek rolniczych w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych	59 738	57 757	35 011
Wieś, w której działało kółko rolnicze — posiadała średnio:			
a) ha użytków rolnych	517,3	524,6	1 055,4
b) gruntów ornych	509,1	449,4	822,5
c) gospodarstw rolnych (szt.)	82,9	101,8	412,0
d) koni na 100 ha użytków rolnych (szt.)	16,3	14,8	18,6

nowi w poszczególnych województwach. Ankieta objęła działalność kółek w zakresie mechanizacji oraz szereg zagadnień związanych z zespołową mechanizacją w kółkach rolniczych w roku kalendarzowym 1960. W wyniku przeprowadzonej weryfikacji uznano, że zebrane ankiety spełniają wymogi dokładności i wiarygodności. Głównym kryterium typowania kółek do badania była data rozpoczęcia przez nie działalności w zakresie mechanizacji. Uwzględnione zostały kółka, które już w roku 1959 prowadziły działalność w tym zakresie, ponadto posiadały zestaw traktorowy. Przy wyborze województw uwzględniono wpływ struktury agrarnej rejonu na typ gospodarstw korzystających z usług, na rozmiary i strukturę prac wykonywanych przez kółko. Wybór województwa rzeszowskiego podyktowany był dużym rozdrobnieniem gospodarstw, zaś województw wrocławskiego i bydgoskiego — korzystną strukturą agrarną.

I. Kto korzysta z usług kółka

Kółka z usługami swoimi winny wychodzić do ogółu gospodarstw we wsi, wyrażać interesy i potrzeby w tym zakresie całej wsi. Stąd przy ocenie działalności kółek rolniczych nie jest sprawą obojętną, jakie grupy gospodarstw korzystają z ich usług, które nie korzystają lub korzystają w małym zakresie. Za kryterium oceny w tym przypadku przyjęto sam fakt korzystania przez gospodarstwo z usług kółka, nie wnikając czy gospodarstwo korzystało jednorazowo, czy też wielokrotnie.

W celu stwierdzenia siły związku między istniejącą strukturą gospodarstw we wsi, a stopniem korzystania z usług kółka poszczególnych grup gospodarstw prezentujemy dane zawarte w tab. 2.

Tabela 2

Struktura obszarowa gospodarstw w badanych wsiach
(w % ogółu gospodarstw)

Województwo	do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
Bydgoszcz	33,6	13,5	13,6	19,1	12,4	7,8
Wrocław	31,8	18,1	22,2	24,2	3,4	0,3
Rzeszów	53,5	39,3	5,8	1,1	0,2	0,1

Powyższe dane pozwalają stwierdzić, że w województwie bydgoskim gospodarstwa małe (do 5 ha) stanowią 47%, gospodarstwa 5—10 ha — 33%, powyżej 10 ha — 20%. W województwie wrocławskim znacznie większy procent przypada na gospodarstwa 5—10 ha, a mniejszy w stosunku do bydgoskiego na gospodarstwa o obszarze 10 i więcej ha. W województwie rzeszowskim dominują gospodarstwa do 5 ha, stanowią one 92,8% ogółu gospodarstw. Badane wsie odzwierciadlają w poważnym stopniu różnice struktury agrarnej tych województw. Województwo rzeszowskie reprezentowane jest przez wsie o daleko posuniętym stopniu rozdrobnienia gospodarstw, w bydgoskim dominują gospodarstwa średnie i większe, we wrocławskim — głównie średnie.

Tabela 3

Struktura gospodarstw korzystających z usług kółka w przeliczeniu średnio na 1 kółko rolnicze

Województwo	Liczba gospodarstw we wsi ogółem	Ilość gospodarstw korzystających z usług kółek rolniczych	Udział gospodarstw w %					
			do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
Bydgoszcz	82,9	50,9	19,7	17,9	18,3	22,7	13,8	7,6
Wrocław	101,8	52,5	19,6	25,5	28,9	22,8	3,0	0,2
Rzeszów	412,0	143,0	52,8	42,0	4,8	0,3	0,05	0,05

Często spotykany jest pogląd o elitarności działania kółek w zakresie usług, tzn. że z usług tych korzysta przede wszystkim wąska grupa gospodarstw przeważnie obszarowo większych. Wyniki ankiety przeczą temu poglądowi. W woj. bydgoskim najczęściej korzystają z usług kółka gospodarstwa o powierzchni 5—10 ha, nieznacznie im ustępują gospodarstwa do 5 ha, łącznie te grupy gospodarstw obejmują 79% ogółu usług, pozostałe 21% przypada na gospodarstwa powyżej 10 ha. We wrocławskim najwięcej z usług kółek korzystają gospodarstwa o powierzchni 5—10 ha, następnie gospodarstwa do 5 ha, a w znikomym stopniu gospodarstwa większe. W rzeszowskim natomiast ze zrozumiałych względów głównie gospodarstwa do 5 ha (90,8% do ogółu korzystających). Tak więc można na tej podstawie sądzić, że z usług kółek korzystają wszystkie grupy gospodarstw z tym, że udział gospodarstw korzystających z usług jest dość ściśle skorelowany ze strukturą agrarną wsi.

Tabela 4

Odsetek gospodarstw korzystających z usług kółka w stosunku do ogólnej ilości gospodarstw we wsi

Województwo	Do ogółu gospodarstw we wsi %	Z tego w poszczególnych grupach (%)					
		do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
Bydgoszcz	66,6	39,2	88,4	89,4	79,1	73,8	64,6
Wrocław	51,7	31,9	72,8	67,3	48,8	44,4	33,3
Rzeszów	35,1	33,1	35,8	27,8	8,5	10,0	25,0

Zasięg działalności kółek rolniczych, jak wynika z danych tab. 4, jest stosunkowo szeroki, zwłaszcza jeśli się zważy, że prowadzą one usługi w zakresie mechanizacji rolnictwa od dość niedawna, a wyposażenie w sprzęt i kwalifikacje traktorzystów pozostawiają wiele do życzenia. Kółka udzielają usług $^2/_3$ ogółu gospodarstwa w bydgoskim, więcej niż połowę we wrocławskim i przeszło $^1/_3$ gospodarstw w rzeszowskim.

Porównanie danych tabeli 4 z 3 pozwala dostrzec pewne różnice w zakresie korzystania z usług kółek przez poszczególne grupy gospodarstw we wsi. Z danych tabeli 3 wynika, że w województwie bydgoskim i wrocławskim różnice w zakresie korzystania z usług kółek między gospodarstwami do 2 ha i gospodarstwami w grupach następnych łącznie z grupą 7—10 ha — są nieznaczne. Poważna część tych grup gospodarstw korzysta z usług kółek, natomiast mały odsetek przypada na gospodarstwa obszarowo większe.

Biorąc pod uwagę zasięg objęcia usługami gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych (tab. 4) występują już pewne różnice. Grupa gospodarstw do 2 ha w województwie bydgoskim i wrocławskim w najmniejszym stopniu korzysta z usług kółek, w mniejszym niż gospodarstwa o powierzchni 14 i więcej ha, chociaż te z kolei stanowią najmniejszy odsetek we wsi w stosunku do ogółu (tab. 3). Usługami kółek są objęte w największym stopniu gospodarstwa grup obszarowych od 2 do 14 ha, a wraz ze wzrostem ich obszaru wyraźnie zmniejsza się stopień korzystania gospodarstw z usług. Należy jednak mieć na uwadze, że gospodarstwa o różnym obszarze mają też różne potrzeby w zakresie korzystania z usług mechanizacyjnych kółka. Wiąże się to z wyposażeniem gospodarstw w środki produkcji. Fakt bowiem, że gospodarstwa do 5 ha w większym stopniu objęte są usługami kółek wynika ze stanu posiadania koni przez te gospodarstwa.

Tabela 5

Odsetek gospodarstw bezkonnych do 5 ha

Województwa	% gospodarstw do 5 ha	
	bezkonnych	korzystających z usług kółek rolniczych
Bydgoszcz	63,6	53,3
Wrocław	73,9	46,7
Rzeszów	59,1	34,2

Gospodarstwa do 5 ha są przeważnie bezkonne. Natomiast fakt, że gospodarstwa największe (o powierzchni 14 i więcej ha) w mniejszym stopniu korzystają z usług kółek, wynika zatem z lepszego ich wyposażenia w siłę pociągową, maszyny i narzędzia rolnicze. Można, wydaje się, stwierdzić, że kółka rolnicze, biorąc pod uwagę stopień objęcia usługami poszczególnych grup gospodarstw we wsi, wyrażają w poważnym stopniu interesy wsi jako całości.

Ilość gospodarstw korzystających z usług kółek zależy w poważnej mierze od wyposażenia kółek w traktory oraz maszyny i narzędzia rolnicze. W tym celu zgrupowano badane kółka rolnicze według ilości posiadanych traktorów (tabela 6).

Problem ten omawiamy na przykładzie województwa wrocławskiego, ponieważ w innych województwach kształtuje się on podobnie. Stwierdzono wyraźną zależność ilości gospodarstw korzystających z usług kółek od stopnia wyposażenia tych ostatnich w traktory. Kółko posiada-

Tabela 6

Gospodarstwa chłopskie korzystające z usług kółek wyposażonych w różnym stopniu w traktory, w przeliczeniu średnio na jedno kółko rolnicze w woj. wrocławskim

Ilość traktorów posiadanych przez kółka rolnicze	Ilość zbadanych kółek rolniczych	Ilość gospodarstw korzystających z usług kółek rolniczych							Odsetek gospodarstw korzystających z usług kółek rolniczych na ogólną ilość gospodarstw we wsi						
		ogółem	w tym						ogółem	w tym					
			do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha		do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
1	9	35,0	2,8	16,2	10,5	3,4	2,0	0,1	45,7	17,5	87,5	75,5	44,8	70,0	25,0
2	19	44,3	8,0	8,9	11,4	13,5	2,3	0,2	47,5	33,1	58,4	58,9	50,8	40,4	50,0
3 i więcej	5	95,2	14,2	25,6	33,7	20,5	1,0	0,2	70,5	74,1	78,4	76,0	47,1	40,0	100,0

jące więcej traktorów rozszerza swój zasięg działania obejmując coraz większą ilość gospodarstw, zarówno mniejszych jak i większych. Przy jednym traktorze kółko w mniejszym stopniu pomaga zarówno gospodarstwom drobnym jak i największym. Posiadając 3 i więcej traktorów, kółko rozszerza swe usługi na wszystkie grupy gospodarstw.

Rozpatrzmy kwestię korzystania z usług kółka rolniczego jeszcze od innej strony.

Tabela 7

Charakterystyka gospodarstw chłopskich korzystających z usług kółka

Województwo	Udział gospodarstw w %		
	członków kółek rolniczych, którzy:		pozostałych
	wnieśli wkłady	nie wnieśli wkładów	
Bydgoszcz	24,1	33,7	42,2
Wrocław	18,4	14,7	67,2
Rzeszów	16,4	24,0	59,6

Często spotyka się pogląd jakoby z usług kółka korzystali głównie udziałowcy, w małym zaś stopniu pozostali gospodarze wsi. Ze zrozumiałych względów członkowie, którzy wnieśli wkłady, korzystają z pewnych przywilejów, przede wszystkim z pierwszeństwa korzystania z maszyn. Z uzyskanych danych wynika, że kółko rolnicze udziela usługi zarówno gospodarstwom udziałowców, jak i nieudziałowców oraz gospodarstwom w ogóle nie należącym do kółka. Co więcej wśród gospodarstw korzystających z usług kółka, odsetek udziałowców jest stosunkowo mniejszy, niż gospodarstw niezrzeszonych w kółku.

Tabela 8

Charakterystyka gospodarstw chłopskich w woj. wrocławskim korzystających z usług kółek w różnym stopniu wyposażonych w traktory

Ilość traktorów posiadanych przez kółka rolnicze	Udział gospodarstw w %		
	członków KR którzy		pozostałych
	wnieśli wkłady	nie wnieśli wkładów	
1	24,9	14,3	60,8
2	17,9	18,6	63,5
3 i więcej	14,4	6,3	79,3

Wraz ze wzrostem ilości traktorów spada proporcjonalnie ilość gospodarstw członków kółka rolniczego, zarówno udziałowców, jak i nieudziałowców, korzystających z jego usług, na korzyść pozostałych gospodarstw we wsi. Chcąc wykorzystać w eksploatacji traktory i maszyny rolnicze, kółka muszą dla swoich usług zdobywać coraz większą ilość odbiorców; zasięgiem swego działania obejmować coraz większą ilość gospodarstw we wsi.

II. Rozmiary, rodzaje oraz struktura prac wykonywanych przez kółka w gospodarstwach chłopskich o różnej wielkości

W tej części doniesienia prezentujemy dane o charakterze prac i ich rozmiarach, wykonywanych przez kółka rolnicze. Ocenę rozmiarów usług wykonanych w gospodarstwach przez kółka rolnicze możemy dokonać, między innymi, przy pomocy następujących kryteriów: 1) ilości wykonanych prac w godzinach w przeliczeniu średnio na 1 gospodarstwo, 2) ilości wykonanych prac w godzinach w przeliczeniu na jednostkę powierzchni gospodarstwa. Posłużono się głównie pierwszym kryterium, ponieważ jest ono bardziej miarodajne do oceny stopnia korzystania poszczególnych gospodarstw z usług kółka. W niektórych przypadkach korzystano również z kryterium drugiego. Rozmiary, rodzaje prac wykonywanych w gospodarstwach przez kółka rolnicze uzależnione są od wielu czynników, jednakże do głównych należy zaliczyć wielkość obsługiwanego gospodarstwa oraz aktualne wyposażenie kółka w maszyny i narzędzia rolnicze.

Tabela 9

Ilość wykonanych prac w godzinach w przeliczeniu na 1 gospodarstwo korzystające z usług kółka

Wyszczególnienie	Średnio na 1 gospodarstwo	W tym w gospodarstwach					
		do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
1	2	3	4	5	6	7	8
Bydgoszcz — ogółem prac	24,0	6,6	18,3	23,2	21,5	46,9	51,2
w tym:							
transport	7,8	1,9	7,2	9,3	6,8	14,0	13,4
omłoty	1,7	0,1	0,9	1,9	1,7	3,4	4,2
prace polowe	14,5	4,6	10,2	12,0	13,0	29,5	33,6
a) orka	11,2	4,2	8,6	9,4	10,4	22,0	22,3
b) koszenie zbóż	1,9	0,1	0,7	1,4	1,4	4,4	6,9
Wrocław — ogółem prac	18,8	10,7	15,1	24,4	19,8	26,5	46,0
w tym:							
transport	3,6	3,3	2,5	4,0	4,7	4,3	—
omłoty	2,8	2,3	1,8	3,5	3,3	1,9	—
prace polowe	12,4	5,1	10,8	16,9	11,8	20,3	46,0
a) orka	7,8	3,7	6,9	10,9	7,0	10,5	32,0
b) koszenie zbóż	3,5	0,8	3,0	4,6	3,8	7,0	14,0
Rzeszów — ogółem prac	7,1	4,8	9,6	7,8	22,7	10,5	65,5
w tym:							
transport	3,7	2,4	5,3	3,6	16,7	—	33,5
omłoty	1,4	0,8	2,0	2,1	1,0	7,0	2,5
prace polowe	2,0	1,6	2,3	2,1	5,0	3,5	27,5
a) orka	1,4	1,3	1,5	1,7	1,7	1,5	26,0
b) koszenie zbóż	0,2	0,1	0,3	0,2	2,3	—	1,5

Ogólnie wiadomo, że w gospodarstwach większych warunki pracy traktorami i maszynami rolniczymi są lepsze, a zatem wykorzystanie ich jest lepsze. Rzutuje to niewątpliwie na rozmiary usług wykonywanych przez kółko w gospodarstwach chłopskich o różnym obszarze. Im większy jest obszar gospodarstwa, tym większą ilość różnego rodzaju usług wykonuje kółko w tym gospodarstwie (tab. 9). Prawidłowość ta występuje we wszystkich badanych województwach i dotyczy większości wykonywanych prac. Pewne odchylenia obserwujemy w grupie gospodarstw 7—10 ha w województwie wrocławskim i bydgoskim przy niektórych rodzajach prac, oraz w grupach 5—7 i 10—14 w województwie rzeszowskim, co nie zmienia jednak ogólnej tendencji. Rozmiary zapotrzebowania maszyn i traktorów przez gospodarstwa na wykonywanie różnego rodzaju usług ze strony kółek pozostają zatem w ścisłym związku z ich obszarem.

W porównaniu do innych województw cechą charakterystyczną gospodarstw województwa wrocławskiego są małe różnice w rozmiarach wykonywanych prac transportowych i omłotów w poszczególnych grupach gospodarstw i niekorzystanie z tego rodzaju usług przez gospodarstwa największe. Tłumaczy się to przypuszczalnie lepszym wyposażeniem tych gospodarstw w środki produkcji do wykonywania tego rodzaju prac.

Między badanymi województwami występują dość duże różnice w rozmiarach prac wykonywanych przez kółko w przeliczeniu na jedno gospodarstwo zarówno w poszczególnych grupach obszarowych, jak i w stosunku do ogółu. Najwięcej prac wykonują kółka województwa bydgoskiego, potem wrocławskiego, a najmniej — rzeszowskiego. Ilość usług (wyrażona w godzinach) wykonywana przez kółko jest w przeciętnym gospodarstwie chłopskim województwa bydgoskiego przeszło 3 razy większa niż w rzeszowskim. Fakt ten wiąże się zapewne ze stanem wyposażenia kółek rolniczych w sprzęt mechanizacyjny oraz ze strukturą agrarna obsługiwanego rejonu. Województwo rzeszowskie jest rejonem o wysokim stopniu rozdrobnienia gospodarstw, wskutek czego możliwości mechanizacji prac, zwłaszcza polowych, są tam bardzo ograniczone. Ponadto kółka rolnicze województwa rzeszowskiego są w porównaniu do innych województw gorzej wyposażone w niektóre maszyny i narzędzia rolnicze (tab. 10).

Tabela 10

Wyposażenie kółek rolniczych w traktory oraz niektóre maszyny i narzędzia rolnicze

Województwo	Ilość w sztukach — średnio na 1 kółko									
	traktory	przyczepy	snopowiązałki	kosiarki	kopaczki	roztrząsacze do obornika	pługi zwykłe	pługi podorywkowe	brony talerzowe	kultywatory
Bydgoszcz	2,41	1,88	1,47	0,44	0,26	0,03	2,47	0,79	0,97	1,00
Wrocław	1,91	1,64	1,42	0,21	0,70	0,15	1,70	1,27	0,48	0,82
Rzeszów	2,48	2,14	0,64	0,64	0,12	0,08	1,82	0,56	0,12	0,94

Wykazane w powyższej tabeli różnice będą jeszcze większe, jeżeli weźmiemy pod uwagę ilość maszyn i narzędzi rolniczych w stosunku do ilości posiadanych traktorów. We wszystkich bowiem województwach zarysowują się dysproporcje między stanem posiadanych traktorów a wyposażeniem w maszyny i narzędzia rolnicze, na korzyść traktorów. We wszystkich badanych kółkach obserwujemy niedostateczne wyposażenie w kopaczki do ziemniaków, kosiarki, roztrząsacze obornika. Stosunkowo najlepiej wyposażone są kółka w przyczepy, pługi, snopowiązałki, nieźle w kultywatory. Niewątpliwie ilość oraz rodzaj posiadanego przez kółka sprzętu współdziałającego z traktorami ma wpływ na rozmiary i rodzaje wykonywanych prac.

Tabela 11

Struktura prac wykonywanych w gospodarstwach chłopskich przez kółka rolnicze

Wyszczególnienie	Ogółem we wszystkich grupach	Z tego w gospodarstwach					
		do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
Bydgoszcz — ogółem prac	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:							
transport	32,5	28,8	39,3	40,1	31,6	29,9	26,2
omłoty	7,1	1,5	4,9	8,2	7,9	7,2	8,2
prace polowe:	60,4	69,7	55,8	51,7	60,5	62,9	65,6
a) orka[a]	77,2	91,3	84,3	78,3	80,0	74,6	66,4
b) koszenie zbóż	13,1	2,2	6,9	11,7	10,8	14,9	20,5
Wrocław — ogółem prac	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:							
transport	19,1	30,8	16,6	16,4	23,7	16,2	—
omłoty	14,9	21,5	11,9	14,3	16,7	7,2	—
prace polowe:	66,0	47,7	71,5	69,3	59,6	76,6	100,0
a) orka[a]	62,9	72,5	63,9	64,5	59,3	51,7	69,6
b) koszenie zbóż	28,2	15,7	27,8	27,2	32,2	34,5	30,4
Rzeszów — ogółem prac	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:							
transport	52,1	50,0	55,2	46,0	73,6	—	54,2
omłoty	19,7	16,7	20,8	27,0	4,4	66,7	3,8
prace polowe:	28,2	33,3	24,0	27,0	22,0	33,3	42,0
a) orka[a]	70,0	81,2	65,2	80,9	34,0	42,9	94,5
b) koszenie zbóż	10,0	6,2	13,0	9,5	46,0	—	5,5

[a] — odniesiono do ogółu prac polowych przyjętych za 100%.

W charakterystyczny sposób kształtuje się struktura prac wykonywanych przez kółka w gospodarstwach chłopskich. Pod tym względem występują wyraźne różnice między województwem bydgoskim i wrocławskim z jednej strony, a rzeszowskim z drugiej. W tych pierwszych główną pozycję w strukturze prac zajmują prace polowe. W tych też

województwach, wzrost udziału prac polowych w strukturze wykonywanych prac powinien cechować dalszy rozwój działalności kółek. Nie należy rozumieć tego stwierdzenia jako postulatu redukcji prac transportowych kółek. Odwrotnie, powinny wzrastać w liczbach absolutnych rozmiary wykonywanych prac transportowych. Jednakże przy szybszym wzroście prac polowych, tj. przy względnym spadku prac transportu.

Kółka rolnicze, według ogólnych założeń stawianych im na odcinku mechanizacji prac rolnych, mają przede wszystkim mechanizować prace polowe, procesy produkcyjne związane z uprawą poszczególnych ziemiopłodów, wykonywanie natomiast prac transportowych nie może być głównym celem ich działania. Jak wynika z danych ankiety, w województwie rzeszowskim sytuacja jest tego rodzaju, że w strukturze prac na transport przypada powyżej 50% ogólnej ilości przepracowanych godzin, natomiast na prace polowe tylko 28%. W województwie tym mamy do czynienia z ucieczką kółek od wykonywania prac polowych i nastawienie się na prace transportowe. Składa się na to wiele przyczyn, między innymi i ta, że wykonywanie prac transportowych jest dla kółek dość opłacalne, zwłaszcza jeśli się zważy, że są dobrze wyposażone w przyczepy (tab. 10), a niedostatecznie w maszyny i narzędzia rolnicze. Główną przyczynę stanowią jednak trudności wykonywania prac polowych przy pomocy sprzętu traktorowego w rozdrobnionych, w większości karłowatych gospodarstwach chłopskich województwa rzeszowskiego. Problem ten może się coraz bardziej zaostrzać w latach następnych, wraz ze wzrostem stanu wyposażenia kółek w traktory, jeśli kółka nie będą wyposażone w odpowiedni sprzęt w postaci maszyn i narzędzi rolniczych. Obserwacja ta dyktuje wnikliwe przeanalizowanie zasad dystrybucji sprzętu rolniczego do kółek w rejonach o wysokim stopniu rozdrobnienia gospodarstw. Wydaje się, że działalność kółek rolniczych oraz instytucji i organizacji społecznych w tych rejonach powinna iść w kierunku organizowania różnego rodzaju zespołów uprawy roli, które mogłyby stworzyć podstawę mechanizowania procesów produkcyjnych związanych z uprawą ziemi.

Zapotrzebowanie gospodarstw chłopskich na różnego rodzaju usługi transportowe jest duże. Wszystkie badane grupy gospodarstw korzystają z prac transportowych kółek. Powstaje w związku tym pytanie, czy prace transportowe powinny być wykonywane przy pomocy traktorów. Wiadomo bowiem, że koszt godziny transportu traktorem jest znacznie wyższy w porównaniu z transportem samochodowym. W tym świetle powstaje potrzeba rozważenia możliwości zakupu przez kółka samochodów ciężarowych do wykonywania prac transportowych.

Jeszcze raz wrócimy do danych tabeli 11, obecnie w związku ze strukturą wykonywanych przez kółka prac polowych. Wyodrębniono w tym przypadku tylko orkę i koszenie zbóż, ponieważ inne rodzaje prac stanowią nikły odsetek prac polowych. W stosunku do ogółu prac polowych, główną pozycję, we wszystkich województwach, stanowi orka. W badanych województwach przypada na orkę od 63 do 77% ogółu prac polowych wykonywanych średnio w gospodarstwie, w niektórych grupach gospodarstw nawet 90%. Taka struktura prac polowych pozostaje w związku z ilością i rodzajem maszyn i narzędzi rolniczych posiadanych przez kółka. Brak wielu maszyn i narzędzi rolniczych, wyszczególnionych

poprzednio, zmniejsza zakres wykonywania odnośnych prac polowych. Wskazana wyżej struktura prac polowych wiąże się też z wielkością obsługiwanych przez kółka rolnicze gospodarstw. Najwięcej orek wykonuje kółko w gospodarstwach najmniejszych, w miarę wzrostu obszaru gospodarstw udział orek spada, wzrasta natomiast udział innych prac polowych, np. koszenie zbóż. W zakresie prac polowych działalność kółek w gospodarstwach drobnych ma charakter wyraźnie jednostronny i sprowadza się prawie wyłącznie do uprawy roli, w tym głównie do orki. Bardziej wielostronny charakter ma natomiast w gospodarstwach większych.

Tabela 12

Rozmiary ogólnej ilości prac wykonanych przez kółko w przeliczeniu na 1 ha gruntów ornych w poszczególnych grupach gospodarstw korzystających z jego usług

Województwo	Ogółem we wszystkich grupach min/ha	Z tego w grupach gospodarstw (min/ha)					
		do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—10 ha	10—14 ha	14 i więcej ha
Bydgoszcz	205	371	270	197	149	212	151
Wrocław	220	543	241	229	138	169	163
Rzeszów	165	215	156	142	121	49	71

Z danych tabeli 12 wynika, że przeciętnie na 1 ha gruntów ornych przypada więcej usług kółek w mniejszych obszarowo gospodarstwach niż w większych. Wyraźnie zaznacza się tendencja spadku ilości przepracowanych godzin w miarę zwiększania się obszaru obsługiwanych gospodarstw. Różnice między skrajnymi grupami gospodarstw wyrażają się stosunkiem 1 : 3 w województwie wrocławskim i rzeszowskim, w województwie bydgoskim stosunkiem 1 : 2. Zjawisko to jest uwarunkowane stanem wyposażenia małych gospodarstw w maszyny i narzędzia rolnicze, a przede wszystkim w żywą siłę pociągową. Z zamieszczonych wyżej danych (tab. 5) wynikało, że gospodarstwa do 5 ha są w poważnym stopniu gospodarstwami bezkonnymi. Stąd też wszelkie prace w produkcji rolnej, które wymagają zastosowania siły pociągowej wykonywane są cudzą siłą pociągową. Do momentu powstania kółek rolniczych, a przede wszystkim ich wyposażenia w zestawy traktorowe, korzystały te gospodarstwa prawie wyłącznie z usług sąsiadów posiadających konie. Obecnie sytuacja uległa znacznej zmianie, gospodarstwa te w dużym stopniu korzystają z usług kółek. Główną rolę odegrała tu znacznie niższa cena usług pobierana przez kółka w stosunku do ceny pobieranej przy prywatnym najmie. Kółka rolnicze wykonując prace usługowe dla gospodarstw bezkonnych, w poważnym stopniu ograniczają prywatny rynek na tego rodzaju usługi i będą w ten sposób oddziaływały, pośrednio, na wyzbywanie się koni przez gospodarstwa posiadające dotychczas monopol na wszelkiego rodzaju usługi „końskie". Fakt, że hektar gruntów ornych jest w gospodarstwach drobnych w większym stopniu objęty

usługami kółek niż tenże hektar w gospodarstwach większych, nie dowodzi jeszcze, że te gospodarstwa są odbiorcami podstawowej masy usług. Odpowiedzi na pytanie, kto jest podstawowym odbiorcą masy usług kółek rolniczych w badanych województwach pozwalają udzielić dane tabeli 13.

Tabela 13

Odsetek podstawowych usług wykonywanych w godzinach w różnych grupach obszarowych gospodarstw przez kółka rolnicze

Rodzaje prac	Bydgoszcz — w gospodarstwach			Wrocław — w gospodarstwach			Rzeszów — w gospodarstwach		
	do 5 ha	5—10 ha	powyżej 10 ha	do 5 ha	5—10 ha	powyżej 10 ha	do 5 ha	5—10 ha	powyżej 10 ha
Prace polowe	18,7	34,8	46,5	29,1	64,3	6,6	87,9	10,0	2,1
Omłoty	9,7	42,6	47,6	30,4	67,0	2,6	85,8	13,5	0,7
Transport	21,1	40,6	38,3	31,9	63,9	4,2	89,2	9,5	1,3
Ogółem	18,7	37,3	44,0	29,8	64,6	5,6	88,1	10,5	1,4

Zaprezentowane dane wskazują, że głównymi odbiorcami podstawowej masy usług w województwie bydgoskim są gospodarstwa powyżej 10 ha oraz 5—10 ha, a więc średnie i większe; w województwie wrocławskim głównie średnie (5—10 ha); natomiast w rzeszowskim gospodarstwa drobne (do 5 ha). Pozostaje to w poważnym stopniu w zgodności z liczebnością tychże gospodarstw we wsiach badanych województw (tabela 2). Występują i pewne różnice. W województwie bydgoskim gospodarstw do 5 ha jest 47,1%, a przypada na nie tylko 18,7% ogólnej ilości wykonanych prac, natomiast gospodarstw o obszarze 5—10 ha jest więcej niż o powierzchni 10 i więcej ha, a przypada na nie mniejsza ilość wykonanych prac. Wniosek z tego, że chociaż kółka rolnicze w badanych województwach obejmują swoimi usługami poważną ilość gospodarstw małych, niemniej gospodarstwa średnie i większe są odbiorcami podstawowej masy usług. Odmienna sytuacja w województwie rzeszowskim wynika stąd, że ilość gospodarstw o obszarze 5—10 ha i większych jest znikoma, dominują zatem gospodarstwa małe, które siłą rzeczy są głównymi odbiorcami usług kółek. Jeżeli więc z punktu widzenia ilości gospodarstw korzystających z usług, kółka rolnicze województw wrocławskiego i bydgoskiego wyrażały interesy wszystkich grup gospodarstw we wsi, to z punktu widzenia rozmiarów świadczonych usług, wyrażają w większym stopniu interesy gospodarstw średnich i większych. Przyczyny tego zjawiska wiążą się z wielkością obsługiwanych gospodarstw, które opisano wyżej.

Na zakończenie prezentujemy dane o charakterze prac, z których korzystają gospodarstwa chłopskie o różnej wielkości w warunkach różnego stopnia nasycenia kółek rolniczych w traktory.

Omówimy to zagadnienie na przykładzie województwa bydgoskiego.

Tabela 14

Struktura prac wykonanych w gospodarstwach chłopskich przez kółka wyposażone w różnym stopniu w traktory w woj. bydgoskim

Ilość posiadanych przez kółko traktorów	Na poszczególne prace przypada %:										
				w tym:							
	transport	omłoty	prace polowe	orki	kultywatorowanie	koszenie zbóż	kopanie ziemniaków	siew nawozów	siew zbóż	sadzeniaki ziemniaków	uprawa międzyrzędowa
1 traktor											
gosp. do 2 ha	46,7	—	53,3	53,3	—	—	—	—	—	—	—
„ 2—5 „	14,8	—	85,2	85,2	—	—	—	—	—	—	—
„ 5—7 „	9,2	—	90,8	81,2	—	9,6	—	—	—	—	—
„ 7—10 „	—	1,9	98,1	66,1	10,3	18,1	3,6	—	—	—	—
„ 10—14 „	—	5,0	95,0	41,2	11,4	30,7	11,7	—	—	—	—
pow. 14 „	—	12,5	87,5	23,1	5,6	36,5	22,3	—	—	—	—
2 traktory											
gosp. do 2 ha	24,0	0,4	75,6	67,9	4,2	2,2	1,3	—	—	—	—
„ 2—5 „	31,7	3,6	64,7	54,1	5,5	4,5	0,6	—	—	—	—
„ 5—7 „	41,0	8,3	50,7	37,2	5,8	7,0	0,5	—	0,2	—	—
„ 7—10 „	31,8	8,8	59,4	47,5	3,9	6,9	0,8	—	0,3	—	—
„ 10—14 „	30,7	8,4	60,9	44,6	4,1	10,8	1,3	—	0,1	—	—
pow. 14 „	21,1	5,5	73,4	48,4	7,8	15,9	1,1	—	0,2	—	—
3 traktory i więcej											
gosp. do 2 ha	49,3	1,6	49,1	47,3	1,8	—	—	—	—	—	—
„ 2—5 „	60,1	8,9	31,0	26,8	1,1	3,1	—	—	—	—	—
„ 5—7 „	43,2	9,4	47,4	39,7	3,6	3,8	0,3	—	—	—	—
„ 7—10 „	37,8	6,7	55,5	47,3	3,4	4,1	0,7	—	—	—	—
„ 10—14 „	32,2	5,2	62,6	53,1	5,1	3,2	0,3	—	0,9	—	—
pow. 14 „	38,1	12,6	49,3	36,3	5,3	6,8	—	—	0,9	—	—

Kółko posiadające jeden traktor wykonuje w zasadzie transport, omłoty, orki i w niewielkim stopniu koszenie zbóż, kopanie ziemniaków oraz kultywatorowanie. Gospodarstwa do 5 ha są odbiorcami tylko dwóch rodzajów prac, orki i transportu. Dopiero od gospodarstw o powierzchni 5—7 ha wchodzi koszenie zbóż. W dalszych grupach gospodarstw w miarę wzrostu ich obszaru zwiększa się ilość i wielkość wykonywanych przez kółko innych rodzajów prac. Gospodarstwa o powierzchni powyżej 7 ha korzystają już z 5 rodzajów prac, przy czym obserwujemy równomierne zmniejszanie się orki w strukturze prac na korzyść, głównie, koszenia zbóż i kopania ziemniaków. Cechą charakterystyczną dla tych gospodarstw jest niekorzystanie z transportu. Gospodarstwa małe, gdy kółko posiada jeden traktor, nie są równorzędnym partnerem dla gospodarstw większych w ubieganiu się o wykonywanie przez kółko takich prac, jak koszenie, czy też kopanie ziemniaków, w okresach wykonywania szczególnie pilnych i terminowych prac w rolnictwie.

Przy dwóch traktorach w kółku następuje znaczne rozszerzenie rodzajów usług, szczególnie w gospodarstwach do 5 ha. Poza orką i transportem dochodzi koszenie zbóż, kopanie ziemniaków, kultywatorowanie oraz omłoty. Asortyment prac zwiększa się o siew zbóż i wykonywany on jest dopiero w gospodarstwach o powierzchni powyżej 5 ha. Stanowi on jednak minimalny odsetek ogółu usług wykonywanych przez kółko. Kółko, w gospodarstwach obszarowo większych w dalszym ciągu wykonuje stosunkowo mniej orek, a więcej koszenia zbóż, kultywatorowania i w pewnym stopniu kopania ziemniaków.

Przy trzech traktorach tak jak i przy dwóch, możliwości kółka obejmują 7 rodzajów usług, jak: orka, kultywatorowanie, koszenie zbóż, kopanie ziemniaków, siew zbóż oraz transport i omłoty. Poza zasięgiem usług wykonywanych przez badane kółka rolnicze pozostają takie ważne rodzaje prac, jak: uprawy międzyrzędowe, sadzenie ziemniaków siew nawozów, roztrząsanie obornika i szereg innych ważnych prac.

Ten wąski i skromny asortyment udzielanych przez kółko rolnicze usług pozostaje w związku ze stanem ich wyposażenia w poszczególne maszyny i narzędzia rolnicze. Jednakże fakt, że w miarę wzrostu ilości traktorów w kółkach rolniczych asortyment usług przez nie udzielanych nie rozszerza się, świadczy, że wzrostowi parku traktorowego towarzyszy w nieznacznym stopniu wzrost zestawu maszyn towarzyszących. Sprawa zatem właściwego zaopatrzenia kółek rolniczych w odpowiedni asortyment maszyn i narzędzi rolniczych nabiera coraz większego znaczenia, zwłaszcza jeśli mają być zrealizowane postulaty odnośnie coraz szerszego zasięgu działalności kółek rolniczych.

Wnioski

1) Badane kółka rolnicze mają już obecnie stosunkowo duże osiągnięcia w udzielaniu gospodarstwom chłopskim usług w zakresie mechanizacji prac rolnych. Znaczne rozmiary usług obejmują poważną ilość gospodarstw we wsi.

2) Wieś przedstawia sobą bardzo chłonny rynek na wszelkiego rodzaju usługi ze strony kółek. Zasadniczą sprawą jest zaopatrzenie kółek w odpowiedni asortyment i jakość maszyn i narzędzi rolniczych, zwłaszcza że już w obecnym stadium zarysowują się dysproporcje między stanem traktorów a zestawem maszyn towarzyszących na niekorzyść tych ostatnich.

3) W badanych kółkach wyraźnie zaznacza się korelacja między ilością gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych korzystających z usług kółka a strukturą agrarną obsługiwanego rejonu. W tym aspekcie kółka wyrażają w zasadzie interesy ogółu gospodarstw we wsi. Z punktu widzenia partycypacji poszczególnych grup gospodarstw w ogólnej masie świadczonych przez kółka usług największy udział przypada na średnie i większe.

4) Stopień objęcia usługami kółek wszystkich gospodarstw chłopskich oraz rozmiary świadczonych im usług, zależy od ilości posiadanych przez kółka traktorów. Kółka posiadające więcej traktorów rozszerzają asortyment prac, z ich usług korzysta więcej gospodarstw i w szerszym zakresie.

5) Wielkość obsługiwanych gospodarstw wpływa na rozmiary oraz strukturę prac wykonywanych przez kółka. Praca kółek w gospodarstwach drobnych ma charakter wyraźnie jednostronny, gdyż sprowadza się głównie do orek i transportu. W gospodarstwach większych kółka wykonują szerszy asortyment prac i znacznie więcej w przeliczeniu na jedno gospodarstwo.

ЗДЗИСЛАВ КОЗЁЛ
Сельскохозяйственная Академия
Варшава

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ КРУЖКИ И ИХ РОЛЬ В ОБЛАСТИ МЕХАНИЗАЦИИ РАБОТ В КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ

Резюме

Настоящая разработка базируется на данных из 119 сельскохозяйственных кружков в Быдгощском, Вроцлавском и Жешовском воеводствах, полученных путем анкетных исследований.

Автор констатирует, что услугами сельскохозяйственных кружков пользуются как мелкие, средние, так и более крупные хозяйства. Число хозяйств, пользующихся услугами сельскохозяйственных кружков, зависит от наличия в кружке тракторных агрегатов.

Во второй части статьи автор делает анализ объема работ, выполняемых кружком в крестьянских хозяйствах с разной величиной площади и доказывает, что одновременно с ростом площади хозяйства увеличивается объем разного рода услуг, предоставляемых сельскохозяйственными кружками. Самое большое количество услуг, предоставляемых сельскохозяйственными кружками, приходится на Быдгощское и Вроцлавское воеводства в средних и более крупных хозяйствах, в Жешовском воеводстве услуги эти наблюдаются в мелких

хозяйствах. Величина обслуживаемых хозяйств влияет на объем и структуру выполняемых кружком работ. Работа кружков в мелких хозяйствах имеет характер односторонний, сводится главным образом к пахоте и транспорту. А в более крупных хозяйствах имеет более разносторонний характер.

ZDZISŁAW KOZIOŁ
Agricultural University
Warsaw

THE ADVANTAGE TO PEASANT FARMS OF THE SERVICES OF AGRICULTURAL CIRCLES IN THE SPHERE OF AGRICULTURAL MECHANIZATION

Summary

The work is based on materials from 119 agricultural circles in the voivodships of Bydgoszcz, Wrocław and Rzeszów, obtained on the bases of questionnaires.

The author confirms that the services offered by agricultural circles are profitable not only to small and medium sized farms but also to large farms. The range of farms making use of such services depends on the amount of tractors and their equipment possessed by an agricultural circle.

In the second part of the article the author analyses the extent of achievement of such circles in peasant farms of varying size and shows that there are increases in both the farm area benefiting from such services, and in the variety of services offered by agricultural circles. The services of these circles are best developed in farms of medium and large size in the voivodships of Bydgoszcz and Wrocław, and on small sized farms in the voivodship of Rzeszów.

The size and number of farms served in return influences the size and work structure of the circles. On smaller farms such work has a one sided character mainly for ploughing and transport. In larger farms the character is more complex.